

Lespakket NT2

Vrouwen druk in de weer

Bij de expo Vrouwenzaken/Zakenvrouwen

MUSEUM
PLANTIN
MORETUS

Het oude woonhuis met drukkerij van de
familie Plantin-Moretus

Welkom

In dit lespakket leer je de familie Plantin-Moretus kennen. Ze leefden in de zestiende eeuw. Jeanne Rivière en haar man Christoffel Plantijn kwamen als anderstalige nieuwkomers naar Antwerpen. Daar bouwden ze samen een nieuw leven op, én een bedrijf: een drukkerij die uitgroeide tot één van de grootste uitgeverijen van Europa.

Negen generaties lang bleef de familie wonen en werken aan de Vrijdagmarkt. Vandaag kan je het huis en de drukkerij nog steeds bezoeken. Ze vormen nu het Museum Plantin-Moretus.

De focus van dit lespakket ligt op de rol van Jeanne Rivière en haar dochters Margaretha, Martina, Catharina, Magdalena en Henrica. Iedereen werkte mee in het familiebedrijf.

Dit lespakket werd ontwikkeld bij de tentoonstelling Vrouwenzaken/Zakenvrouwen in het Museum Plantin-Moretus. Hierin schenkt het museum aandacht aan de vrouwen uit zijn geschiedenis. Hun bijdrage werd nog niet uitgebreid onderzocht en beschreven.

Dit pakket is gemaakt door Floortje Sysmans, Kris Geysen en Frédéric Clijmans. Hartelijk dank aan de cursisten van Encora en hun leerkracht Sven Peeters om dit pakket uit te testen.

Doelgroep en aanpak

Dit lespakket is bedoeld voor NT2-cursisten op B1-niveau. Je kunt het flexibel inzetten, afhankelijk van je groep, tijd en doelen. Er is ook een leestekst bij op A2-niveau.

- Je kunt elk onderdeel apart behandelen of combineren zoals je zelf wil
- Gebruik de bijhorende verwerkingsvragen en opdrachten
- Stimuleer gesprekken en het uitwisselen van ervaringen
- De afsluitende schrijfopdracht (p. 20) is ideaal als afronding of presentatieopdracht

Doelstellingen:

- Woordenschat uitbreiden en activeren
- Verhalen begrijpen en erover praten
- Herkenningspunten en verschillen bespreken
- Geschiedenis verbinden met eigen ervaringen
- Lees- en schrijfvaardigheid oefenen
- Meer leren over het leven in Antwerpen in de 16de eeuw
- Beter begrijpen welke rol vrouwen toen speelden in het gezin en in het bedrijf

Inhoudelijke onderdelen:

1. Leestekst: De stad van toen

Tekst van Guicciardini als buitenlandse observator om beter te begrijpen hoe het leven in Antwerpen in de 16de eeuw eruitzag. (p. 4-5)

1.1 Opdrachten bij de leestekst (p. 6)

2. Vrouwen druk in de weer

Kennismaking met de vrouwen van de familie. (p. 7)

2.1 Profielen (p. 8-14)

3. In de brievenbus van de familie Plantijn

Oude brieven uit het archief, met verwerkingsvragen. (p. 15)

3.1 Brief van Plantijn aan Gabriël de Zayas (p. 16-18)

3.2 Brieven aan Martina (p. 19)

3.3 Afsluitende schrijfopdracht (p. 20)

4. De winkel van Martina Plantijn

Een dag met Martina Plantijn, in eenvoudige taal. (p. 21-23)

5. Woordenlijst

Ondersteuning bij moeilijke woorden. (p. 24)

1. Leestekst: De stad van toen

In deze tekst lees je over Antwerpen in de 16de eeuw. De familie Plantin-Moretus leefde toen in de stad. Voordat we de familie en hun dochters beter leren kennen, willen we vertellen in wat voor wereld zij leefden. De Italiaanse schrijver Lodovico Guiccardini verhuisde in de 16de eeuw naar Antwerpen en schreef op wat hij daar zag. Hij kende de familie Plantin-Moretus ook persoonlijk. Plantijn drukte zijn boek over Antwerpen en de Nederlanden in zijn drukkerij.

Zijn blik als buitenstaander helpt ons om het Antwerpen van toen te bekijken door de ogen van een nieuwkomer. Zijn beschrijvingen geven ons een duidelijk beeld van de stad, de mensen, de gewoontes en de rol van vrouwen in die tijd. Zo kunnen we de vrouwen uit dit lespakket beter begrijpen en in hun tijd plaatsen.

Een nieuwkomer in Antwerpen

Lodovico Guicciardini werd geboren in 1521 in Firenze, een stad in Italië. Hij was een koopman, schrijver en later ook historicus. Toen hij twintig jaar was, verhuisde hij naar Antwerpen. Hij keerde nooit meer terug naar Italië. Hij maakte de allereerste beschrijving van de Nederlanden en van Antwerpen, zijn nieuwe thuis.

Een nieuwe taal, een nieuwe stad

Voor Guicciardini was Antwerpen in het begin een vreemde plek. De taal vond hij moeilijk:

"Het Nederlands is een rijke taal met duidelijke woorden, maar moeilijk om te leren. En nog moeilijker om uit te spreken. Zelfs kinderen begrijpen alles pas als ze ouder zijn."

Na een tijdje voelde hij zich meer thuis. De stad was levendig, rijk, en vol mensen van overal. Antwerpen had een drukke haven met honderden schepen per dag. Er kwamen goederen uit heel Europa. Volgens Guicciardini kwam de rijkdom van de stad vooral door de buitenlandse handelaars:

"Alles is te koop in Antwerpen. Elke dag komen hier kooplui van overal. Antwerpen is één van de belangrijkste handelssteden ter wereld."

1. Leestekst: De stad van toen

Eten, drinken en gewoontes

Sommige dingen vond hij vreemd of grappig. Hij was verbaasd hoeveel koemelk de mensen hier gebruikten, vooral om er kaas en boter van te maken. Hij miste het fruit en de smaken van zijn thuisland.

"Olijven en citrusvruchten groeien hier niet. Die moeten per schip uit het zuiden komen."

Wel vond hij het graan in de Nederlanden van goede kwaliteit. Over het drinken was hij minder enthousiast:

"Ze drinken te veel bier. Misschien doen ze dat tegen de melancholie (droefheid). Maar ze zouden beter luisteren naar het advies: 'Alles met mate.'"

"Ze eten roggebrood, kip, gezouten vis, veel groenten en veel fruit. Elk gezin slacht elk jaar een of twee varkens en legt vlees in zout om te bewaren."

De inwoners van Antwerpen

Guicciardini vond de mensen in Antwerpen vriendelijk en sociaal, maar ook een beetje vreemd. Ze geloofden anderen soms te snel en gaven hun geld niet gemakkelijk uit. Toch vond hij hen ook beleefd, nieuwsgierig en open. Wat hem het meest opviel? De vrijheid van vrouwen. Hij schreef:

"Vrouwen praten vrij met iedereen. Ze doen ook zelfstandig zaken."

Volgens hem was dat nergens anders zo. In zijn geboorteland was het ongewoon dat vrouwen zich zo vrij bewogen in het openbaar. Hij zag dat vrouwen in Antwerpen meerdere talen spraken, reisden, werkten, en zelfs baas waren van een bedrijf. Guicciardini schrijft ook over "vreemdelingen" in de stad. Daarmee bedoelde hij gewoon: mensen die niet in Antwerpen geboren zijn. In zijn tijd was dat een neutraal woord.

"Vrouwen en vreemdelingen hebben hier meer vrijheid dan op eender welke andere plek in de wereld."

Guicciardini vond dat verrassend, maar ook bewonderenswaardig. En net die zelfstandigheid zie je ook bij de dochters van Plantijn, over wie je meer te weten zal komen in dit lespakket.

Inhoudelijke vragen

- Wat vindt Guicciardini moeilijk aan de Nederlandse taal?
- Wat schrijft hij over de handel in de stad?
- Wat valt hem op aan het gedrag van de inwoners?
- Wat vindt hij van het eten en drinken in de Nederlanden?
- Wat is volgens hem speciaal aan de positie van vrouwen in Antwerpen?

Reflectieve vragen

- Wat vind jij opvallend in de uitspraken van Guicciardini?
- Wat vind je herkenbaar in zijn beschrijvingen?
- Welke dingen zijn volgens jou veranderd sinds de tijd van Guicciardini?
- Welke dingen zijn vandaag nog hetzelfde?
- Guicciardini kijkt met de ogen van een nieuwkomer. Wat viel jou op toen je voor het eerst in Antwerpen kwam?
- Hoe beschrijft Guicciardini de vrouwen in Antwerpen? Wat vind jij daarvan?

Opdrachten

- Stel dat Guicciardini vandaag zou leven. Welke dingen zou hij raar vinden in het Antwerpen van vandaag? Maak een lijstje van drie dingen.
- Speel verslaggever: Schrijf een kort berichtje (3-4 zinnen) aan je familie of vrienden alsof jij net in Antwerpen bent aangekomen. Wat vertel je over de stad, de mensen of het eten?
- Stel je voor dat Guicciardini vandaag een toeristengids zou schrijven. Bedenk in groepjes drie tips die hij zou geven aan bezoekers (“Bezoek dit”, “Probeer dat”, “Pas op voor...”). Schrijf ze kort op en presenteer ze aan de rest van de klas.

Wil je meer lezen van Guicciardini?
Op onze website vind je extra informatie
en fragmenten.
Scan de QR-code hiernaast met je
smartphone.

2. Vrouwen druk in de weer

Maak kennis met de vrouwen Plantijn - Rivière

In dit onderdeel maak je kennis met Jeanne Rivière en haar vijf dochters: Margaretha, Martina, Catharina, Magdalena en Henrica.

In de 16de eeuw werkten vrouwen meestal niet buitenshuis, maar in Antwerpen deden ze dat wél. Daar werkten vrouwen geregeld mee in familiebedrijven. Ze waren ook vaak baas. De familie Plantin-Moretus is daar een sterk voorbeeld van. In hun huis en drukkerij werkten vrouwen mee, namen ze de leiding en hielden het bedrijf honderden jaren mee draaiende.

Christoffel Plantijn en zijn vrouw Jeanne Rivière begonnen in 1555 een drukkerij in Antwerpen: de Officina Plantiniana. Dat is Latijn voor “de werkplaats van Plantijn”. Deze drukkerij groeide uit tot een van de bekendste van Europa. Plantijn drukte godsdienstige boeken, schoolboeken, woordenboeken en wetenschappelijke boeken zoals een atlas, boeken over planten, wiskunde, geneeskunde, en meer. De drukkerij werkte in opdracht van koningen, geleerden en de katholieke kerk.

Op de volgende pagina's vind je de profielen van de moeder Jeanne Rivière en haar vijf dochters. Elke fiche is een korte tekst met basisinformatie: geboorte, werk, huwelijk, en een paar opvallende details. Zo krijg je een duidelijk beeld van het leven van elke vrouw. Ook Christoffel Plantijn heeft een fiche.

Werkwijze voor de profielfiches

Iedere cursist krijgt één fiche. Lees je fiche rustig door. Daarna ga je in duo's of kleine groepjes in gesprek:

- Stel jouw vrouw kort voor aan elkaar.
- Luister naar de andere verhalen.
- Vergelijk de vrouwen: wat is anders, wat is hetzelfde?

Zo leren jullie de familie beter kennen en krijgen de verhalen meer kleur.

Let bij het lezen goed op en bespreek samen:

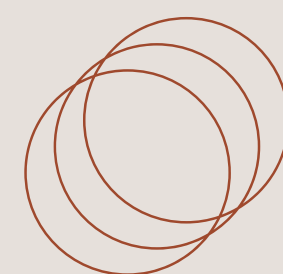
- Wat leer je over het leven van vrouwen in de 16de eeuw?
- Welke verantwoordelijkheden kregen zij in het gezin en het bedrijf?
- Zie je verschillen tussen de zussen?
- Welke vrouw spreekt jou het meest aan? Waarom?
- Wat valt je op in hun verhaal of in hun portret?

Jeanne Rivière

Geboren rond 1520 in Caen
Gestorven op 17.08.1596 in
Antwerpen (76 jaar)

Jeanne wordt verliefd op Christoffel Plantijn. Samen hebben ze 5 dochters. Twee andere kinderen sterven jong. Zoontje Christoffel wordt maar 4 jaar oud. We weten niet zo veel over haar leven. Jeanne neemt vooral het huishouden op zich, maar werkt ook mee in het bedrijf. Wanneer Plantijn sterft, maakt de familie ruzie over de erfenis. Jeanne Rivière bemiddelt en verdeelt de zaken.

Familie

Haar familie komt uit Normandië in Frankrijk. Jeanne Rivière keert nog vaak terug om hen te bezoeken. Haar neef komt werken in de drukkerij in Antwerpen.

Opleiding en beroep

Jeanne Rivière werkt als dienstmeid bij een boekbinder. Plantijn is er leerjongen. Later in Parijs heeft ze een handel in linnen. In Antwerpen heeft ze een kantwinkel.

Jeanne spreekt Frans. Ze kan wel lezen, maar niet schrijven. Documenten ondertekent ze met een kruisje, in plaats van met een naam of handtekening. We weten niet of ze goed Nederlands heeft geleerd.

Huwelijk

Jeanne Rivière leert Christoffel Plantijn kennen op het werk. Ze trouwen en verhuizen naar Parijs. Later gaan ze in Antwerpen wonen.

Als vrouw des huizes regelt ze het huishouden. Ze zorgt voor haar kinderen en het dienstpersoneel. Ze regelt de geldzaken van het huis en betaalt de lonen uit. Zeker in het begin helpt ze Christoffel in de zaak. Wanneer Plantijn sterft, wordt zij de baas van de drukkerij.

Christoffel Plantijn

Geboren rond 1520 in Caen
Gestorven op 1.07.1589 in
Antwerpen (69 jaar)

Als vader is Christoffel het hoofd van het gezin. Het bedrijf komt altijd op de eerste plaats. Iedereen moet meehelpen. Ook de kinderen. Hij geeft zijn dochters een goede opleiding. Hij zorgt ervoor dat ze verschillende talen kunnen lezen en schrijven. Voor elk van hen zoekt hij een geschikte echtgenoot die kan meewerken in het familiebedrijf.

Familie

Christoffel Plantijn is opgevoed door zijn vader. Zijn moeder sterft al vroeg aan de pest, toen hij ongeveer vier jaar oud was. Op zijn veertiende laat zijn vader hem alleen in Parijs. Plantijn ziet zijn vader nooit terug.

Opgroeien

In zijn jeugd moet Plantijn vaak verhuizen voor het werk van zijn vader. Hij gaat waarschijnlijk naar school op een college of bij een leraar thuis. In Lyon raakt hij bevriend met leeftijdsgenoot Pierre Porret, ze blijven vrienden voor het leven.

Opleiding en beroep

Als jonge man leert Christoffel boekbinden. Zo start hij zijn carrière. Christoffel wordt een succesvolle zakenman. Rond 1550 verhuist hij van Parijs naar Antwerpen. Vijf jaar later start hij zijn eigen drukkerij. Die bouwt hij uit tot de grootste ter wereld.

Als nieuwkomer in Antwerpen moet hij Nederlands leren. Dat valt niet mee. Nederlands vindt hij een moeilijke taal. Thuis spreekt het gezin Frans.

Margaretha Plantijn

Geboren in 1547 in Parijs
Gestorven in 1594 in Leiden
(47 jaar)

Als meisje van 3 jaar oud is ze met haar ouders verhuisd van Parijs naar Antwerpen. Later verhuist ze met haar man naar Leiden in Nederland. Daar voelt ze zich niet thuis. Ze heeft heimwee naar haar thuis in Antwerpen.

Familie

De man van Margaretha kiest voor het protestantse geloof, samen met twee van de kinderen. Margaretha en de andere kinderen blijven katholiek.

Huwelijk

Margaretha leert haar man kennen op de werkvloer. Frans van Ravelingen werkt als proeflezer in de drukkerij. Hij heeft een talent voor talen. Dat is handig voor Plantijn. Daarom mag Frans met Margaretha trouwen. Het koppel gaat in Leiden wonen. Ze nemen er de tweede drukkerij van Plantijn over.

Er bestaat geen portret van Margaretha. Ze staat wel op een familieportret met haar moeder en zussen. Dat hangt nog steeds in de Onze-Lieve-Vrouwekathedraal van Antwerpen. Het is onduidelijk wie wie is.

Opleiding en beroep

Net als haar zussen moet Margaretha helpen in het huishouden en de drukkerij. Ze leest teksten hardop voor aan de proeflezers. Ze helpt ook in de kanthandel. Later heeft ze een boekenwinkel in Antwerpen, ook als ze al getrouwd is.

Margaretha kan prachtig schrijven. Ze volgt in Parijs lessen kalligrafie (mooi schrijven). Maar als tiener krijgt ze problemen aan haar ogen. Haar carrière als klerk (schrijfster) moet ze stopzetten, tot grote spijt van haar vader.

Martina Plantijn

Geboren in 1550
Gestorven op 17.02.1616
in Antwerpen (66 jaar)

Martina is de tweede dochter van de drukker Christoffel Plantijn en Jeanne Rivière. Ze heeft het talent van een zakenvrouw, schrijft haar vader. Martina trouwt met Jan Moretus. Hij werkte als leerjongen in het bedrijf. Samen krijgen ze 11 kinderen, waarvan er 6 de volwassen leeftijd bereiken.

Familie

Martina heeft samen met haar jongere zus Catharina een handel in stoffen, linnen en kant. Ze werken mee in het familiebedrijf van hun ouders. De twee zussen hebben een goede band. Ze schrijven vaak brieven naar elkaar, en noemen elkaar 'eeuwig lieve en goede vriendin'.

Huwelijk

Martina schrijft liefdevolle brieven naar haar man Jan. Ze ondertekent de brieven soms met haar eigen naam Martina Plantijn. Dat is bijzonder. Meestal neemt de vrouw de naam van haar man over.

Opleiding en beroep

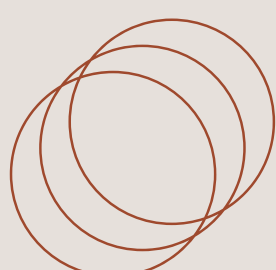
Martina helpt als jong meisje mee in de linnenhandel van haar ouders. Als ze zeventien is, neemt ze de kantwinkel over van haar moeder. Ze houdt zelf de boekhouding bij van haar zaak. Ze spreekt met haar man af dat ze zal blijven werken in de kantwinkel.

Na de dood van Plantijn nemen Jan en Martina de drukkerij en boekhandel over. Het familiebedrijf heet voortaan Plantin-Moretus. Als weduwe wordt Martina baas van het bedrijf. Maar ze laat haar zonen Balthasar I en Jan II de zaken regelen. Ze verkoopt haar deel van het bedrijf aan haar kinderen.

Catharina Plantijn

Geboren in 1553 in Antwerpen
Gestorven in 1622 in
Antwerpen (69 jaar)

Catharina is een zelfstandige zakenvrouw. Ze trouwt twee keer. Met haar eerste man woont ze in Parijs. Daar is ze niet gelukkig in haar huwelijk. In Parijs mag ze enkel huisvrouw zijn. Haar vader schrijft haar een brief. Hij vindt dat ze zich moet aanpassen aan haar nieuwe leven. Na vier jaar huwelijk sterft haar man bij een overval. Catharina is dan 22 jaar oud. Ze keert terug naar Antwerpen en hertrouwt. Met haar tweede man reist ze langs Frankfurt, Hamburg en Leiden. Het koppel keert uiteindelijk terug naar Antwerpen.

Er bestaat geen portret van Catharina. Ze staat wel op een familieportret met haar moeder en zussen. Dat hangt nog steeds in de Onze-Lieve-Vrouwekathedraal van Antwerpen. Het is onduidelijk wie wie is.

Familie

Catharina werkt vaak samen met haar oudere zus Martina voor de handel in kant. De twee gaan ook samen op handelsreis. Catharina regelt de begrafenis van haar moeder, Jeanne Rivière.

Huwelijk

In 1571 trouwt Catharina met Jean Gassen, een laken- en kanthandelaar uit Parijs. Hij sterft in 1574. Daarna keert Catharina terug naar Antwerpen. In 1575 hertrouwt ze met Hans Spierinck. Catharina krijgt in totaal acht kinderen. Enkel het oudste kind is van haar eerste man.

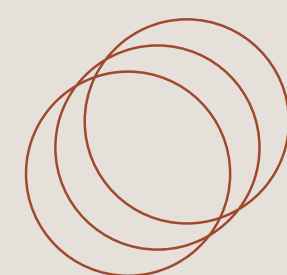
Opleiding en beroep

Catharina werkt op haar 13de al mee met haar vader om de zaken in het bedrijf te regelen. Catharina regelt de verkoop van kant in andere landen. Met haar tweede man werkt ze mee in de handel van specerijen. Ze wonen in Frankfurt, Leiden en Antwerpen.

Magdalena Plantijn

Geboren in 1557 in Antwerpen
Gestorven op 27.12.1599 in
Parijs (42 jaar)

Magdalena helpt haar vader in de drukkerij. Christoffel werkt aan een grote Bijbel voor de koning van Spanje. Magdalena draagt de gedrukte teksten naar het huis van de Spaanse geleerde Montanus. Ze leest de teksten aan hem voor, zodat hij de fouten kan verbeteren. Als Magdalena 15 jaar is, gaat ze op bezoek bij haar zus Catharina in Parijs. Ze wordt er verliefd op Gillis Beys. Hij werkt er in de boekhandel van Plantijn. De twee trouwen al na enkele maanden.

Familie

Net als haar zus Catharina verhuist Magdalena van Antwerpen naar Parijs en weer terug. Het gezin van Magdalena leeft in armoede in Parijs. Ze smeekt in haar brieven aan Plantijn voor geld om brood voor haar kinderen te kunnen kopen. Maar haar vader geeft niet toe. Pas op het einde van zijn leven wil hij zijn dochter steunen. Magdalena schrijft veel brieven naar haar zus Martina over haar huwelijk en het dagelijkse leven in Parijs.

Opleiding en beroep

Plantijn wil Magdalena een job als assistent in het bedrijf geven. Ze controleert drukwerk en regelt de betaling van de lonen aan de werknemers. Maar dat plan moet hij opgeven, omdat ze al heel vroeg trouwt in Parijs. De boekhandel van haar man Gillis Beys in Parijs brengt weinig geld op. Met haar tweede man wil ze de boekhandel nieuw leven inblazen. Maar Magdalena sterft drie jaar na haar tweede huwelijk.

Huwelijk

Magdalena trouwt eerst met Gillis Beys in Parijs. Hij krijgt ruzie met haar vader en hij mag niet meer in de Parijse boekhandel van Plantijn werken. Na 23 jaar huwelijk sterft haar eerste man. Magdalena hertrouwt met Adrien Perrier. Hij is de broer van haar eigen schoonzoon: de dochter van Magdalena is zes maanden voordien met de broer van Adrien getrouwd.

Henrica Plantijn

Geboren rond 1562 in Antwerpen
Gestorven op 29.11.1640 in Antwerpen (78 jaar)

Henrica is de jongste van de vijf zussen. We weten niet zo veel over haar. Christoffel Plantijn schrijft in een brief dat ze wat traag is in haar denken. Ze is dan nog maar acht jaar oud.

Familie

Henrica woont met haar gezin in een huis van de familie, vlak naast het huis van haar zus Martina. Haar kinderen gaan allemaal werken in het familiebedrijf.

Huwelijk

Henrica trouwt met Pieter Moretus. Hij is zeventien jaar ouder dan Henrica. Pieter is de broer van Jan Moretus, de man van haar zus Martina. Zo worden de banden tussen de families Moretus en Plantijn nog sterker.

Er bestaat geen portret van Henrica. Ze staat wel op een familieportret met haar moeder en zussen. Dat hangt nog steeds in de Onze-Lieve-Vrouwekathedraal van Antwerpen. Het is onduidelijk wie wie is.

Opleiding en beroep

Henrica leert lezen en schrijven wanneer ze acht à negen jaar oud is. Dat is enkele jaren later dan haar oudere zussen. Ze helpt vooral haar moeder met huishoudelijke taken. In het familiebedrijf werkt ze niet.

Haar man Pieter werkt in de internationale handel in diamanten. Ze hebben geen financiële problemen.

3. In de brievenbus van de familie Plantijn

Je weet nu wie Jeanne Rivière en haar dochters zijn, wat ze doen en welke rol ze spelen in het familiebedrijf. Maar hoe klonken ze zelf? Wat schreven ze aan elkaar? Waar maakten ze zich zorgen over? En hoe spraken ze hun liefde en vriendschap uit?

In dit onderdeel lees je enkele echte brieven van de familie Plantijn-Rivière.

1. In de eerste brief stelt Christoffel Plantijn uitgebreid zijn familie voor aan Gabriël de Zayas, de secretaris van de Spaanse koning Filips II. De Zayas was verantwoordelijk voor ‘het noorden’, de Lage Landen hoorden daar ook bij.
2. Daarna volgen twee brieven van Magdalena en Catharina, ze schrijven naar hun zus Martina.

Lees de brieven aandachtig en bespreek daarna de onderstaande vragen. Wat leren we uit deze brieven wat we nog niet wisten uit de profielen? Hoe praten ze met elkaar? Wat herken jij?

Brief van Plantijn aan Gabriël de Zayas

- Wat valt je op aan deze brief?
- Is Christoffel volgens jou een goede vader? Waarom (niet)?
- Hoe verschilt zijn opvoeding van die van vandaag?
- Hoe kiest hij huwelijkspartners voor zijn dochters?
- Wat zegt deze brief over de rol van vrouwen in het familiebedrijf?

Brieven van Catharina en Magdalena aan hun zus Martina

- Hebben de zussen een goede band? Hoe merk je dat?
- Wat vind je van hun manier van schrijven en aanspreken?
- Schrijf jij zelf soms brieven, berichtjes of mails naar familie? Waarom (niet)?
- Kies één zin uit een van de brieven die je mooi of opvallend vindt. Wat raakt je daarin?

3.1 Brief van Plantijn over zijn dochters

Heer Zayas,

Ik schrijf u over mijn zonen en dochters, hun leeftijd en hun bezigheden. Ten eerste wil ik u zeggen dat onze Heer mij geen zoon heeft gegeven die nog leeft, maar wel vijf dochters.

Ik heb hen eerst geleerd God, onze koning en onze bestuurders te vrezen, te eren en lief te hebben.

Ik heb hen ook geleerd hun moeder te helpen in het huishouden, volgens hun leeftijd en mogelijkheden. Omdat de jonge jaren kwetsbaar zijn en het lichaam dan te zwak is om zwaar werk te doen, leerde ik hen eerst goed lezen en schrijven. Zo konden de vier oudste dochters ons bijstaan vanaf hun vierde tot hun twaalfde jaar.

Afhankelijk van hun leeftijd en positie in het gezin helpen ze met het lezen van proefdrukken in verschillende schriften en talen. In hun vrije uren heb ik ervoor gezorgd dat ze leerden werken met naald en draad: hemden, kragen, zakdoeken en andere linnen voorwerpen. Ik heb steeds goed opgelet hoe ze zich ontwikkelden en wat voor hen het meest geschikt was. Hierna zal ik voor elk kind apart beschrijven wat zij doen en hoe oud zij zijn.

Margaretha

De oudste, Margaretha, is nu drieëntwintig jaar oud. Zij kan goed lezen en ook zeer goed schrijven. Ze zou het mooiste handschrift van alle vrouwen in het land gehad hebben, als ze geen tegenslag had gekend. Door een probleem met haar ogen is het voor haar onmogelijk om langer dan twee of drie regels te schrijven. Daarom moest ik haar op haar twaalfde terughalen uit Parijs. Ik had haar naar een beroemde kalligraaf gestuurd die de koning leerde schrijven. Sindsdien kan ze geen werk doen waarvoor goed zicht nodig is.

Toen ze achttien was, vroeg een van mijn correctoren haar ten huwelijk. Ik gaf haar aan hem, omdat hij geleerd en bekwaam is. Haar man heet Frans van Ravelingen. Zij hebben samen twee knappe zonen gekregen: Christoffel van vier jaar en Frans van ongeveer twee. Mijn dochter is nu opnieuw zwanger en zal rond het einde van de vastentijd bevallen.

3.1 Brief van Plantijn aan Gabriël de Zayas ✦

Martina

Mijn tweede dochter heet Martina. Zij is twintig jaar oud en toonde van jongs af talent voor de linnenhandel. Ik heb haar gesteund in dit werk vanaf haar dertiende tot afgelopen mei. Toen vroeg een jonge man om haar hand. Hij kent vele talen: Grieks, Latijn, Spaans, Italiaans, Frans, Duits en Nederlands.

Hij heeft mij altijd trouw gediend, in goede en in slechte tijden. Hij heeft mij nooit verlaten, ook niet toen anderen hem betere aanbiedingen deden of rijke huwelijksvoorstellen.

Ik gaf mijn dochter daarom aan hem, tot grote vreugde van onze familie en vrienden. Hij kende ons goed omdat hij onze boekhandel beheerde. Op deze manier heb ik nu twee plaatsvervangers voor de belangrijkste delen van mijn bedrijf: één voor de proefcorrecties in de drukkerij en één voor de boekhandel. Ik zou dit niet meer allemaal zelf kunnen doen.

Catharina

Mijn derde dochter, Catharina, is nu zeventien. Behalve de taken uit haar jeugd, heb ik ontdekt dat ze zeer bekwaam is in handel en boekhouding. Sinds haar dertiende betrek ik haar bij zaken die ik met familie en vrienden in Frankrijk doe. Dat is vooral voor mijn vriend Pierre Gassen, een handelaar in Parijs. Hij levert linnen aan de broers van de koning. Hij vond haar zo nuttig dat hij haar (op mijn raad) liet helpen bij het kiezen en kopen van stoffen. Nu heeft hij haar zijn handel in deze regio toevertrouwd, ter waarde van meer dan 12.000 dukaten per jaar.

Magdalena

De vierde, Magdalena, is dertien jaar oud. Zij moet, net als haar zussen op die leeftijd, haar moeder helpen in het huishouden. Daarnaast draagt zij de proefdrukken van de Biblia Regia (de koninklijke Bijbel) naar dr. Benedictus Arias Montanus. Zij leest daar de oorspronkelijke teksten in Hebreeuws, Aramees, Syrisch, Grieks en Latijn. Dr. Montanus kijkt zorgvuldig of onze bladen klaar zijn om gedrukt te worden. Wanneer deze Bijbel voltooid is, wil ik haar inzetten om mijn werk te verlichten: toezicht houden op het drukken, de arbeiders hun loon uitbetalen en erop letten dat iedereen zijn taken in huis vervult. Later zal blijken of zij geschikt is om de drukkerij mee te leiden.

3.1 Brief van Plantijn aan Gabriël de Zayas ✦

Henrica

Mijn vijfde dochter is nog jong. Ze heet Henrica en is acht of negen jaar oud. Ze loopt wat achter door een trage geest, maar ze is zachtaardig en bescheiden. Ze leert lezen, schrijven en borduren, en helpt haar moeder met kleine taken in het huishouden. Dat past beter bij haar dan andere dingen. Toch overweeg ik of zij ook geschikt kan zijn om de drukproeven te lezen, zoals haar zussen deden. Ondertussen laat ik haar vooral doen wat volgens mij het beste voor haar is.

Geachte heer, dit zijn al mijn kinderen, hun leeftijd en bezigheden. Beschouw mij altijd als een van uw nederigste, maar meest toegewijde dienaren. Ik bid tot God voor uw goede gezondheid en uw welzijn.

Antwerpen, 6 december 1570.

HERTALING arch. 0007, fol.168r.-v.: Afschrift van een brief van Christoffel Plantijn aan Gabriel de Zayas, met voorstelling van zijn dochters en schoonzonen [04-11-1570].

3.2 Brieven naar Martina

Catharina schrijft naar Martina

Mijn zus Martina,

Deze brief is om je te informeren dat het met mij heel goed gaat sinds ik Antwerpen heb verlaten - God zij dank - en ook dat het in deze stad (Parijs) goed met me gaat. Ik vraag je om mijn groeten te doen bij je echtgenoot Jan Moretus, aan mijn schoonbroer Frans Moerentorf, aan mijn zussen Margaretha, Magdalena en Henrica, en specifiek aan Nicolaas, en ook aan mevrouw Charles en aan al de goede vrienden daar. Mijnheer Guy is eergisteren vertrokken naar Faloise. Hij raadde zichzelf aan bij iedereen van dit huishouden, alsook bij mijn echtgenoot. Dit vormt het einde van deze brief, na me zeer nederig te hebben onderworpen aan jouw goede genade, bid ik tot God om over jou te waken, ter wille van

je eeuwig lieve en goede vriendin,
Catharina Gassen.

Aan mijn zeer lieve zus, Martina Moretus, in Antwerpen.
Vanwege Catharina Plantijn-Gassen, 7 juli 1571.

HERTALING arch. 0095bis A(c)1: Brief van Catharina Plantijn aan haar zus Martina Plantijn [07-07-1571].

Magdalena schrijft naar Martina

Mijn zus en goede vriendin,

Parijs, 1572.

Dit kleine briefje is alleen maar om je te laten weten dat het - God zij dank - goed met ons gaat. En ik hoop dat dit hetzelfde is voor jullie allemaal, en in het bijzonder mijn zeer lieve moeder. Geef je haar deze brief door en zeg je haar dat onze vader goed is aangekomen in deze stad Parijs? Hij heeft met zijn beste vrienden overlegd over het huwelijk van mij met Gillis Beys, en heeft een positief besluit genomen. En zo - God zij dank - kunnen we samen zijn. Wij hopen samen te kunnen leven, zoals man en vrouw, naar de wil van God en de rede. Met onze zus Catharina gaat het goed - God zij dank - en ze geeft je haar hartelijke groeten. Je hebt ook de groeten van haar echtgenoot, die lang ziek is geweest met koorts. Hij lijdt er niet meer onder en begint een beetje aan te sterken. Hij wankelt nog op zijn benen. Dit is het einde van deze brief. Ik onderwerp mijzelf en mijn echtgenoot zeer nederig aan de goede genade van mijn zeer lieve moeder, en ik verzoek je, alsjeblieft, goed te zorgen voor jezelf en mijn schoonbroer Jan Moretus, je zeer geliefde echtgenoot. Verder bid ik tot God de Heer om over jou en ons allen te waken. De 14de oktober van het jaar 1572, ter wille van

je zus en eeuwig goede vriendin,
Magdalena Beys.

HERTALING arch. 0077, p. 31-32: Brief van Magdalena Plantijn aan haar zus Martina Plantijn [14-10-1572].

3.3 In de brievenbus van de familie Plantijn: Afsluitende schrijfoopdracht

---

Stel je voor: je mag een brief sturen naar een van de dochters van Plantijn. Je kiest zelf wie. In je brief schrijf je bijvoorbeeld:

- Wat je van haar leven vindt
- Wat je bewondert in haar
- Wat je herkenbaar vindt
- Wat je haar zou willen vertellen over jouw eigen leven of familie
- Wat er vandaag nog lijkt op haar tijd, of wat helemaal anders is

Je mag iets persoonlijks delen. Of je mag net doen alsof je echt in haar tijd leeft.

Tip voor de leerkracht: Laat cursisten hun brief uitwisselen of voorlezen.

4. De winkel van Martina

Dit verhaaltje is niet echt van Martina zelf, maar het is bedacht op basis van wat we over haar weten. Het is geschreven in eenvoudige taal, handig voor mensen die Nederlands leren.

Het verhaal neemt je mee naar het Antwerpen van de 16de eeuw. Je loopt mee met Martina door de winkel, aan het einde van haar werkdag.

Lees rustig. Beeld je in hoe het was. Misschien herken je iets van jezelf in haar dag.

1. In de winkel

Martina schrijft in haar dagboek:

“1 september 1567, Antwerpen.
Ik werk in mijn winkel. Dit is de eerste dag.”

Martina is 17 jaar.

Ze ruimt de winkel op.

Ze vouwt de doeken.

Ze legt hemden op een stapel.

De kragen van kant legt ze mooi op een tafel.

Kant is een dure stof.

4. De winkel van Martina

2. Naar huis

Het is avond.
De zon zakt langzaam.
Ze verdwijnt achter de huizen van
de stad.
Een hond blaft.

“Ik ga naar huis. Het wordt
donker”, zegt Martina.
Ze telt het geld.
Het was een goede dag.
Martina is tevreden.
Het geld is voor haar vader,
Christoffel Plantijn.
Hij maakt boeken.
Boeken maken kost veel geld.
Hij wil de beste drukker zijn.

Martina sluit de deur.
Dag winkel, tot morgen.
Ze stapt naar huis.
Nog twee straten.
Dan is ze thuis.
Bij haar ouders.
Bij haar vier zussen en haar kleine
broer.
Wat een lieve baby.

“Bonsoir tout le monde !
Goedenavond iedereen!”, roept
Martina.
“Ik ben thuis!”

3. Nederlands lezen

Thuis spreekt Martina Frans.
Haar ouders komen uit Parijs.
Nederlands is moeilijk.
Ook na twintig jaar.

Het is altijd druk in het huis.
Haar vader is de beste drukker van
Europa.
Hij heet Christoffel Plantijn.

Martina helpt haar vader graag.
Ze leest een tekst luidop.
Ze zoekt de fouten.
Ze leest: “Het is middag. De zan
schijnt aan de hemel.”

Ze leest de zin nog een keer.
En nog een keer. Staat er zan?
Dat is fout.
Het juiste woord is zon.

Grappig, denkt ze.
Eén letter maakt een nieuw woord.
Zin zon zoen.

4. De winkel van Martina

4. Een man

Dan ziet ze Jan.

Ze bloost.

Jan woont ook in het huis.

Hij werkt voor haar vader.

Boeken verkopen is zijn taak.

Martina kent Jan goed. Al tien jaar.

Maar vandaag is anders.

Vandaag is een nieuw begin.

Zo voelt het voor Martina.

Het kriebelt in haar buik.

Martina kijkt diep in de ogen van Jan.

Wordt hij misschien haar man?

Uit: 'Verhalen om samen te lezen', uitgegeven door Faro, 2024, i.s.m. Ilona Plichart

5. Woordenlijst

WOORD	UITLEG
weduwe	Een vrouw van wie de man gestorven is.
weduwe drukker	Een vrouw van wie de man drukker was, en die de drukkerij overneemt.
Officina Plantiniana	De drukkerij van Plantijn. Latijn voor "de werkplaats van Plantijn."
drukkerij	Een werkplaats waar boeken en teksten gedrukt worden met een drukpers.
uitgever	Iemand die boeken laat drukken en verkoopt.
archiefstuk	Een oud handgeschreven document dat wordt bewaard in een archief.
hertaling	Een oude tekst in eenvoudiger, moderner Nederlands herschreven.
proefdruk	Een eerste drukversie om fouten in een tekst op te sporen.
proeflezers correctoren	Mensen die teksten nalezen en verbeteren voor publicatie.
Biblia Regia	Latijn voor "Koninklijke Bijbel", een bijbel in vijf talen, gedrukt door Plantijn.
textielhandel	De handel in stoffen zoals linnen, kant of wol.
Nederlanden	De gebieden die nu België, Nederland en Luxemburg zijn (in de 16de eeuw).